

T. TÓTH TÜNDE

Szefi és kapitalizmus

KISS VIKTOR: IDEOLÓGIA, KRITIKA, POSZTMARXIZMUS

Napvilág Kiadó
Budapest, 2018
340 oldal, 2400 Ft

”

A kötet a Napvilág Kiadó gondozásában, a frissen indult Politikátörténeti Intézet elsősorban a tagok társadalomelméleti, társadalomkritikai munkáit közlő Társadalomelméleti Műhely-sorozatának részeként jelent meg. A Társadalomelméleti Műhely vállaltan a hazai társadalomkritikai gondolkodáshoz legfőképp baloldali perspektívából megközelített diskurzus megújítását, a valóság megértésének baloldali kritikai hagyományainak fenntartását tűzte ki célul.

A marxizmus értelmezésének, a kapcsolódó elméletek felülvizsgálatának szándékával világszerte számos meghatározó mű látott napvilágot – de azt, hogy a marxista elméletek, illetve a marxi szellemiséget alapul vevő szellemi irányzatok értékelése, akceptálhatósága továbbra is megkerülhetetlen probléma, a Marx születésének 200 éves évfordulója által kiváltott nemzetközi érdeklődés is mutatja.

A beláthatatlan mennyiségű nemzetközi szakirodalom vizsgálati szempontjai közt viszont elég nagy eltérések mutatkoznak: nem mellékes a kontextus, hogy politikaelmélet, politikátörténet vagy ideológia, propaganda, filozófia vagy eszmetörténet, szellemtörténet stb. asztalára tartozóként merülnek fel ezek a kérdések. Mindenekelőtt érdemes lenne számot vetni ezek hazai és nemzetközi szintű alakulástörténeti különbözőségeivel.

Kelet-Közép-Európában, a posztszovjet térség területein és a kommunista diktatúrától távoli, valóban demokratikus országokban élő tudósok alapjaiban más szemmel tekintenek a marxizmusra. Az ideológia politizált jellege nagyon könnyen vált a felülről irányított, hivatalos, vallásellenes, burzsoáellenes stb. dogmatikus paradigma színönimájává. Az úgynevezett nyugati és keleti marxizmusfelfogások alapvető különbségeinek felismerése nem újkeletű jelenség: ma már a legtöbb kutató egyetért abban, hogy jellemzően a nyugati marxizmus teremtett kritikai viszonyulást a domináns ideológiákkal és hatalmi mechanizmusokkal szemben. Ellenben Kelet-Európában mindez a diktatúra, a hatalom, a dog-

matizmus jelentésköreitől sokáig nem tudott függetlenedni. A vizsgálati nehézségeket épp az okozza, hogy a több évtizedes uralmi pozíciójából következően vált erősen megkérdőjelezhetővé, hiteltelenné, ezért marxizmus és a baloldali elkötelezettség kelet-európai újrakontextualizálása jelentősen problémásabb (volt?) az egykori szovjet blokk területén.

Az esztétika, ideológia, társadalomfilozófia egymáshoz és a hatalmi berendezkedéshez fűződő összetett és ellentmondásos kapcsolatából táplálkozó sajátos marxizmus-kép rengeteg elméleti megközelítést tett lehetővé, amely nemcsak a nyugati és keleti marxizmus-felfogásokban mutathat különbözőségeket, hanem az egyes régiók belül, a rendszerváltást megelőző és követő időszakban is. Emellett (talán magától értetődőnek tűnően) szintén meghatározó a generációk megközelítési módjainak értékhangsúly-eltolódása, valamint az információérték, a fókuszpont kijelölési lehetőségeinek distinkciói. Mindez ugyanakkor egy lezárt korszak értelmezésére, értékelésére vonatkozik. Erősen kérdéses, hogy a Marx filozófiájából merítő hagyományok felülvizsgálata, újratereztése vagy elvetése diskurzusteremtő erővé tud-e válni.

Mit lehet kezdeni a marxi örökséggel? Hogyan vonatkoztatható akár csak részben is egy radikálisan megváltozott társadalmi-politikai-gazdasági feltételrendszer(ek)re? Melyek azok a tézisek, amelyek alapul szolgálhatnak új, de a korábbi teoretikusok tételeit beépítő és egészen Marxig visszanyúló szellemi irányzatba? Mit jelent egyáltalán ma a baloldaliság?

Kiss Viktor mindezek vizsgálatához az ideológia kérdését állítja a középpontba. Marx örökségének továbbélésének lehetőségei érdeklik az elavult gondolkodásmód hátrahagyásával, és mára már kiüresedett fogalmi apparátustól való függetlenítésével. Szerinte ugyanis ezek azok a problémák, amelyek miatt nem lehetséges a problémafelvetés, a nyitás az új nézőpontok felé és az egyes filozófiai-szellemi kategóriák leírása. A posztmodern kapitalizmus, a globalizáció megértésének kulcsát a posztmarxizmusban látja.

Mint írja: „A radikális-forradalmi baloldal posztmarxista projektje alapvetően kíván szaktítani a marxizmus determinista és finalista politikaképével. Számára a hetvenes-nyolcvanas évektől az volt a cél, hogy a marxizmus dekonstrukciójával és lebontásával teret nyisson a radikális-forradalmi politika új és sokszínű formái előtt a »végválságát élő régi baloldal« árnyékában. A legutóbbi évtizedek fejleményei azonban megmutatták, hogy a posztmarxizmus igazi vitalitását és népszerűségét nem is annyira a »régiből«, a marxizmus, a létező szocializmus bírálatajának köszönhetette. Sokkalta inkább annak, hogy a kritikai elmélet, a politikáról és a társadalomról való gondolkodás egészen új módjait fedezte fel, a radikális-forradalmi változás kérdését újra aktuálissá és relevánssá tette. Az ideológiakritika reneszánszának döntő szerepe volt abban, hogy a posztmarxizmus évtizedei után a radikális-forradalmi politika potenciáljainak és opcióinak széles spektruma tárul a szemünk elé a posztmodern vagy globális kapitalizmus gyökeresen átalakult viszonyai között, biztos jelekként annak, hogy a baloldal új korszaka felé haladunk – vagy talán már el is érkezünk oda” (314).

Mára a posztmarxizmusnak is van saját története: már a hatvanas évek végén megjelentek azok a meghatározó képviselők, a marxizmus átpolitizált apparátusán túllépve Marx örökségéből akartak építkezni, úgy, hogy átlépi az irrelevánssá vált osztályharcos szemléletmódot és retorikát. A szerző az ideológiakritika nézőpontjaiban látja a radikális-forradalmi politika újraelapozásának lehetőségét. A tézise: „a posztmarxizmus nemcsak a marxizmus ideológiakritikája, de a posztmodern kapitalizmus ideológiaelmélete is kíván lenni” (23).

Kiss Viktor kötetének legnagyobb érdeme, hogy áttekinti és értékeli a legfontosabb XX. századi baloldali és marxista szellemi áramlatokat, ezzel válik a posztmarxizmus témájában átfogó, hiánypótló szaktudományos munkává. Hosszasan elemzi a meghatározó teoretikusok munkásságát: Ernesto Laclau, Slavoj Žižek, Guy Debord, Jean Baudrillard, Michel Foucault, Gilles Deleuze, Stuart Hall, Fredric Jameson, Cornelius Castoriadis, Claude Lefort és Antonio Negri téziseit foglalja részletesen és árnyaltan össze.

A szerző szerint az ideológiakritika a kulcs a posztmodern kapitalizmus társadalmi és politikai folyamatainak elemzésére, amely segíthet megérteni a baloldali szellemi irányzatok hanyatlásának okait is. Az ideológiák, a posztmarxizmus, a demokrácielmélet, a populizmus XXI. századi globális tőkés piacgazdaság keretei közötti adaptációja foglalkoztatja: „Ez az ideológiakritika új lehetőségét rejt magában, hiszen megjelenik annak szempontja, hogy a radikális-forradalmi baloldal nem egy determinált történelmi folyamat ágense, nem egy kritikai tudás (vagy ebből eredő morális megfontolás, társadalmi koncepció stb.) privilegizált és nélkülözhetetlen letéteményese, hanem politikai pozíció” (309).

A szerző kiindulási és végpontja már az alcímben – *A baloldal új korszaka felé* – rögzítve van. A megváltozott körülmények közt mely balos tételek élhetik túl, melyekből fakadhatnak új ideológiai-politikai elméletek, hogyan képesek azok funkcionálni a kapitalista, posztmodern, fogyasztói-társadalom-központú világban? „[A posztmarxista ideológiakritika másik iránya] (...) abból indul ki, hogy a marxista politikai praxis bizonyos értelemben mindig is ideológiakritikai megalapozottságú volt, mindig is organikus kapcsolat fűzte Marxnak a »hamis tudatra« és a »társadalmi tudatra« vonatkozó elemzéseire. Ezért a radikális-forradalmi politikai praxis újraalapozásának esélyét kínálhatja az ideológia negatív vagy kritikai paradigmájának reorganizációja és alkalmazása az ezredforduló társadalmi-gazdasági folyamataira” (297).

A demokrácia populista fordulatáról, a fogyasztói társadalomról, a globalizmusról értekezve elsődleges célja a posztmarxista ideológiakritika feladatainak, lehetőségeinek bemutatása, távol a marxista ideológia leírásától, de közelítve napjaink baloldali gondolkodási módjának megértéséhez. Ebből a szempontból sajátos válaszok születnek olyan kérdésekre, mint hogy a változó empirikus és történelmi valóságban hogyan pozicionálja magát a társadalomelmélet, a filozófia, ideológia stb. A már elavult, a még továbbélő és az új tendenciákhoz vezető elméletekkel hogyan lehet, és miért kell számot vetni. „(...) az emberek, akik korábban azért készítettek önmagukról fényképeket, hogy ezzel dokumentálják, hogy ők milyen érdekes helyeken jártak, mit tettek, hogyan érezték magukat és kikkel voltak, egyre inkább azért mennek el helyekre, azért keresnek érdekességeket, azért érzik jól magukat és azért találkoznak másokkal, hogy legyen miről fényképet készíteni. A szelfi a szelfiző lányok bronzalakjával minden egyes exponálás után illusztrálja, hogyan győzedelmeskedik az ideológia a valóság felett a kapitalizmus mindennapjaiban.”